

Obrzęd przekazania ‘depozytu kapłana’ w liturgicznej tradycji Kościoła prawosławnego

The rite of the ‘priest’s deposit’ in the liturgical tradition of the Orthodox Church

Słowa kluczowe: biskup, kapłan, depozyt, liturgia, chleb eucharystyczny

Key words: bishop, priest, deposit, liturgy, eucharistic bread

Streszczenie

W artykule omówiono historię i znaczenie tzw. ‘depozytu’, który w tradycji liturgicznej Kościoła prawosławnego otrzymuje każdy nowo wyświęcony kapłan. Autor wskazał również na widoczne różnice w poszczególnych tradycjach Kościołów lokalnych, odnoszących się do tego, która część chleba eucharystycznego jest wręczana w czasie święceń, a także w kwestiach związanych z pouczeniem biskupa. W szczególności odniesiono się do tradycji słowiańskiej i greckiej.

Abstract

This article discusses the history and significance of the so-called ‘deposit’, which is given to every newly ordained priest in the liturgical tradition of the Orthodox Church. It also points out the visible differences in this rite in the various traditions of the local churches that pertain to which part of the Eucharistic Bread is given at the time of ordination and also issues related to the Bishop’s teaching. The Slavic and Greek traditions are addressed in particular.

---

¹ Ks. dr Adam Magruk, Wydział Teologiczny, Chrześcijańska Akademii Teologiczna w Warszawie.

1. Wstęp

Ryt święceń kapłańskich w Kościele prawosławnym pełen jest zarówno bogatej symboliki, jak i czynności posiadających głębokie przesłanie. Należą do nich chociażby trzykrotne okrążenie i ucałowanie ołtarza [gr. Ἀγία Τράπεζα] przez kandydata, nałożenie na niego rąk biskupich, czy obłóczyny w nowe szaty². Do wyżej wymienionych bez wątpienia zaliczyć należy również moment wręczenia nowemu duchownemu tzw. ‘depozytu’. Opisanie jego przesłania oraz istoty stanowi cel badawczy autora publikacji. W poniższym artykule poruszone zostaną ponadto takie zagadnienia jak przede wszystkim liturgiczne miejsce wspomnianego obrzędu oraz najistotniejsze wątki historii jego rozwoju. Wspomniane aspekty oparte będą o doświadczenie tradycji słowiańskiej, jak również greckiej. W bizantyjskiej tradycji liturgicznej termin ‘depozyt’ stanowił zamiennik pojęcia ‘święte dary’.

2. Pojęcie, miejsce i czas wręczenia ‘depozytu’

A. Neselovskij wyjaśnia, że jego grecki odpowiednik: παρακαταθήκη pochodzi od czasownika παρακατατίθημι – ‘powierzać’, ‘zostawiać’,

---

² Sakrament kapłaństwa zawsze odbywa się w trakcie Liturgii Eucharystycznej. Po Wielkim Wejściu [gr. Μεγάλη Είσοδος] kandydat do przyjęcia owego misterium wprowadzany jest przez królewskie wrota do prezbiterium [gr. Ιερόν Βήμα] przez dwóch diakonów, gdzie oczekuje już na niego siedzący obok ołtarza biskup. Kandydat – w towarzystwie najstarszego prezbitera – obchodzi trzykrotnie ołtarz, całując jednocześnie jego cztery rogi oraz szaty i rękę hierarchy, co z jednej strony symbolizować ma jego zaślubiny z Kościołem, z drugiej zaś pełne posłuszeństwo biskupowi. W tym czasie chór śpiewa 3 pieśni: „Święci męczennicy”, „Chwała Tobie, Chryste Boże” oraz „Wesel się, Izajaszu”. W następnej kolejności wyswięcany kłęką przed ołtarzem, kładąc na nim skrzyżowane dłonie. Biskup z kolei nakrywa jego głowę omoforonem, po czym wygłasza sakramentalne słowa: „Boska łaska, zawsze chorych uzdrawiająca i cierpiących niedostatek uzupełniająca, przez nasze ręce okazuje najpobożniejszego diakona (imię), prezbiterem, pomódlmy się przeto za niego, aby zstąpiła nań łaska Najświętszego Ducha” („Obrzęd chirotonii prezbitera” 2011, 162). Po odczytaniu przez sprawującego chirotonię dodatkowych modlitw na nowego duchownego nakładane są szaty kapłańskie. Podczas wkładania każdej z nich brzmiały głośno i trzykrotnie „Ἄξιος!” co oznacza „Godzien!”.

'oddawać w opiekę'. Jednakże nie należy stawiać znaku równości pomiędzy tym słowem, a *ενεχυράζω* oznaczającym 'brać coś pod zastaw', 'oddać w depozyt', z tą jednak uwagą, że zawierzony przedmiot musi zostać zwrócony. W tym właśnie kontekście zostało ono użyte w Księdze Wyjścia: „Jeśli wezmiesz w zastaw [gr. *ενεχυρον*] płaszcz twego bliźniego, winienesz mu go oddać przed zachodem słońca” (Wj 22, 25)³. *Παρακαταθήκη* z kolei oznacza depozyt wręczony danej osobie w celu jego zachowania, ochrony. W jego definicji absolutnie nie wspomina się nic o jakimkolwiek zwrocie. W tym znaczeniu stosuje je apostoł Paweł w Liście do Tymoteusza: „Dobrego depozytu [gr. *παραθήκη*] strzeż z pomocą Ducha Świętego, który w nas mieszka” (2 Tm 1,14). Co ciekawe, w jednym z XIX-wiecznych kodeksów ksiąg liturgicznych w taki właśnie sposób określa się tak zwane 'zapasowe dary', to znaczy Eucharystię zanoszoną przez duchownego do chorych. To z kolei oznacza, że w tym znaczeniu synonimem słowa 'depozyt' było 'Ciało Chrystusa' (Neselovskij 1906, 183; Ignatiou 1894, 713).

W obecnej, słowiańskiej praktyce liturgicznej po słowach epiklezy⁴, nowo wyświęcony kapłan zbliża się do ołtarza, po czym biskup wręcza mu patenę [gr. *Ἄγιος Δίσκος*] z umieszczoną na nim, oddzieloną od całości przemienionego chleba eucharystycznego częścią *ΧΣ*⁵. Obrzędowi

³ Cytaty Pisma Świętego podano za: Biblia Tysiąclecia 2000.

⁴ Epikleza – wezwanie skierowane do Świętego Ducha, aby przedłożone chleb i wino przemienił w Ciało i Krew Chrystusa. To jednocześnie najważniejszy moment Boskiej Liturgii.

⁵ Prosfora (tj. kwaśny chleb, na którym sprawowana jest Eucharystia) w swojej górnej części posiada odcisniętą pieczęć z następującymi inicjałami:

temu towarzyszą następujące słowa pouczenia hierarchy: „Przyjmij tę rękojmię i zachowaj ją w całości, nienaruszoną, do ostatniego twego tchu, gdyż odpowiesz za nią przy powtórnym i budzącym bojaźń przyjsciu wielkiego Boga i Zbawiciela naszego Jezusa Chrystusa” („Obrzęd Świętej i Boskiej Liturgii...” 2011, 66). Tuż po nim duchowny stojąc po prawej stronie ołtarza, z pochyloną nad pateną głową odmawia psalm 50 („Obrzęd chirotonii prezbitera” 2011, 162). Tuż przed wygłoszeniem ekfonezy: „Święte dla świętych” zwraca on część ΧΣ biskupowi, który ponownie łączy ją z pozostałym chlebem eucharystycznym.

W tradycji greckiej ta sama czynność ma miejsce po wypowiedzeniu słów: „Szczególnie za najświętszą, przeczystą, błogosławioną, pełną chwały Władczynię naszą, Bogurodnicę i zawsze Dziewicę Marię” („Obrzęd Świętej i Boskiej Liturgii” 2011, 66), a duchownemu podawany jest na patenie cały ‘Baranek’ [gr. ἐπιδίδωσιν αὐτῷ ὁ Ἀρχιερεὺς τὸν Ἅγιον Ἄρτον], po czym, wraz z poprzedzającym go i jednocześnie okadzającym dary diakonem, stają za ołtarzem. Pozostają tam do tego samego momentu, co Słowianie („Taxis epi Cheirotinia...” 2012, 146). Inna dostrzegalna różnica zawiera się w tekście polecenia biskupa. Grecy „Archieratikon”⁶ przewiduje wypowiedzenie następujących słów: „Przyjmij ten depozyt, i zachowaj go do drugiej paruzji Pana naszego Jezusa Chrystusa, za który wymagane będzie od ciebie danie odpowiedzi [gr. ὅτε παρ’ αὐτοῦ μέλλεις ἀπαιτεῖσθαι αὐτήν]” („Taxis epi Cheirotinia...” 2012, 146), które w głównej mierze różnią się brakiem dodatkowych epitetów dotyczących Sądu Ostatecznego. Jak się jednak okazuje, na przestrzeni historii rozwoju tego liturgicznego aktu funkcjonowały bardzo różne praktyki.

---

⁶ Archieratikon – księga liturgiczna zawierająca teksty nabożeństw sprawowanych przez biskupa.

3. Obrzęd 'depozytu kapłana' w dziejach Kościoła prawosławnego

Począwszy od IX w. już w niemalże wszystkich rękopisach biskupiego „Archireraikonu” wspomina się o wręczaniu 'depozytu' nowo wyświęconemu kapłanowi. Na pytanie jednak, w którym momencie nabożeństwa oraz która część Św. Chleba była pierwotnie przekazywana, odpowiedź nie jest już tak jednoznaczna.

Interesującą informacją jest fakt, iż jeszcze do XIV w. 'Baranek' był dawany chwilę po zakończeniu pieśni rozpoczynającej się od słów: „Godnym jest i sprawiedliwym” (Neselovskij 1906, 178), a to z kolei oznacza, że był to chleb jeszcze nieprzemieniony w Ciało Chrystusa. W ten sposób duchownemu w chwilę po chirotonii powierzano się uświęcać przedłożone dary. Oczywiście nie przyjmował on jeszcze roli przewodniczącego liturgii, którym był wyświęcający go biskup, lecz służącego wespół z nim. Głównym przesłaniem tego aktu było również wskazanie centralnego celu stojącego przed prezbiterem w jego kapłańskiej posłudze, tj. przynoszenia bezkrwawej ofiary⁷. Dopiero od czternastego stulecia pojawiła się praktyka przekazywania 'depozytu' tuż po zakończeniu modlitwy epiklezy.

Brak początkowej jednolitości pojawił się również w kwestii tego, jakimi innymi terminami eucharystyczne Ciało Chrystusa było określane. Jeden z rękopisów Biblioteki Watykańskiej – Barberini z końca VIII w. wspomina o *ένα άρτον* – „jeden chleb”⁸. W księgach datowanych na

⁷ Podobny porządek zaobserwować można w pierwotnym rycie powołania do innych stopni posługi w Kościele. Dla przykładu lektor tuż po chirotesji [gr. *χειροθεσία*] otrzymywał księgę Apostoła, po czym czytał z niej wyznaczoną na dany dzień lekcję. Kantorowi przekazywano Psalterz, na podstawie którego śpiewał dany prokimenon. Diakon z kolei przyjmował z rąk biskupa kielich [gr. *Ἅγιον Ποτήριον*], z którego udzielał wiernym św. Krwi Chrystusa. Biskup zaś zajmował miejsce przewodniczącego liturgii, na której został wyświęcony, pozostając na nim do końca nabożeństwa (Żeltov 2013, 581).

⁸ Ten sam kodeks w innym miejscu nadmienia, że wyświęcony kapłan nie powinien w tym momencie stać na kolanach, ale na stojąco „trzyma wręczony mu Chleb z czcią i schyloną nad nim głową, aż do wypowiedzenia słów «Święte jest dla świętych»” (za

XI-XIV w. z kolei natknąć się można na sformułowania typu: μερίδα του θείου άρτου – „część boskiego chleba” („Taxis ginomeni...” 1930, 244), zaś św. Symeon z Tessaloniki mówi o δεύτερον ηγιασμένον τέλειον άρτον (Symeon 1866, 391) – „drugi oświęcony doskonały chleb”.

A. Neselovskij w wyniku swoich dogłębnych badań stwierdza ogólnie, że jeszcze do XI w. hierarcha przewodniczący liturgii kładł na ręce wyświęconego cały chleb. Od XI w. zaczęto praktykować wydzielanie jednej jego części, zaś XIV-wieczne „Archieratikon” dowodzą, że od tego okresu ponownie powraca pierwotna tradycja ‘pełnego Baranka’ (Neselovskij 1906, 180).

Mający miejsce w 1276 r. sobór w Konstantynopolu postanowił, aby podczas liturgicznego nabożeństwa połączonego z kapłańską chirotonią przygotowywać na proskomidii⁹ dodatkowy chleb i to właśnie z niego miała być oddzielana część, którą wręczano nowemu duchownemu. Wszystko po to, aby drugi Baranek pozostał nienaruszonym aż do momentu podniesienia (Neselovskij 1906, 179)¹⁰. Jak się jednak okazuje, była to praktyka lokalna. Wspomniana powyżej uwaga św. arcybiskupa Tessaloniki stanowi tego potwierdzenie. Hierarcha przewiduje umieszczenie na patenie dodatkowego Baranka, lecz zaleca przekazanie go w całości wyświęconemu prezbitrowi:

Wziąwszy w prawą rękę drugi doskonale oświęcony chleb, biskup daje go wyświęconemu, który składa na krzyż swoje dłonie na znak Boskiego cierpienia, jak też i tego, że ręce ukrzyżowanego Pana przybite były za nas. Biskup mówi zaś „Przyjmij ten depozyt i chroń go do przyjścia Pana, ponieważ On upomni się u Ciebie o niego” (Symeon 1866, 391).

Fountoulis 2006, 185).

⁹ Proskomidia – pierwsza część Boskiej Liturgii, podczas której kapłan przygotowuje chleb i wino do sprawowania sakramentu Eucharystii.

¹⁰ Ks. M. Żeltov utrzymuje, że bizantyjska tradycja liturgiczna przez długi czas znała praktykę sprawowania Boskiej Liturgii na wielu chlebach i z użyciem kilku kielichów (Żeltov 2013, 581).

Słynny grecki liturgista I. Foundoulis dodaje nawet, że tego dnia kapłan ten czytał wraz z biskupem modlitwę anafory.

Liturgiczne źródła końca XVI w. nadmieniają nawet, że nowowysięconemu wręczano nie tylko chleb, ale i kielich (Želtov 2013, 581). W jednym z „Ieratikonów” [gr. ἱερατικόν]¹¹ pochodzących z tego okresu zanotowano taką oto uwagę:

Biskup bierze z pateny cząstkę chleba i podaje ją nowo ustanowionemu mówiąc: „Przyjmij, kapłanie, tę cząstkę i zachowaj ją w czystości i nieskalaną aż do końca swego życia, bowiem odpowiesz za nią w dzień drugiego przyjścia Chrystusowego. Wiedz, że od tego momentu posiadasz Boską władzę sprawować liturgię i przynosić na niej bezkrwawą ofiarę za grzechy własne, jak i innych. Sprawować zaś Eucharystię, tj. Ciało Pana Boga i Zbawiciela naszego Jezusa Chrystusa będziesz na chlebie pszenicznym i kwaśnym, jak Sam nam to przykazał”. Następnie biskup bierze kielich i podaje go nowo postawionemu, wypowiadając następujące słowa: „Przyjmij, kapłanie, ten kielich. Zważ, że od tego momentu, posiadasz władzę, na winie z owocu winogronowego i wodzie naturalnej, sprawować świętą i przeczystą i Boską Krew Pana Boga i Zbawiciela naszego Jezusa Chrystusa, zgodnie z Jego zaleceniem” (Dmitrievskij 1904, 103).

Tę kwestię podnoszono również na gruncie słowiańskim. Uczestnicy Moskiewskiego Soboru 1666 r. postanowili, że decyzja dotycząca tego, jak przekazywany będzie 'depozyt', leżała będzie w gestii biskupa diecezjalnego, akcentując jednak fakt, iż w starożytności najczęściej spotykanym zwyczajem było przygotowanie specjalnie na tę okazję drugiego Baranka (Nikoł'skij 1907, 711).

Zgodnie z greckim „Archieratikonem”, kapłan przyjmujący na ręce św. 'depozyt' odmawia modlitwy pokajanne („Taxis epi Cheirotinia...” 2012, 147). Z żywota św. Filareta Drozdowa dowiedzieć się można dodatkowo, że w połowie XVIII w. nowo wysięcony stawał po północnej

---

¹¹ Ieratikon – księga liturgiczna, zawierająca teksty nabożeństw sprawowanych przez kapłana.

części św. ołtarza i odmawiał 50 psalm (Segen' 2013, 25). Kilkukrotnie już cytowany św. Symeon wzywa go z kolei do żarliwej modlitwy w tym właśnie momencie za zbawienie całego stanu duchownego i wszystkich wiernych, zarówno żywych, jak i umarłych (Veniamin 2009, 329). „Istotnie, to straszny moment, gdyż przypomina kapłanowi o tym, że tym, co jest mu wręczane, jest Żywy Chleb – tj. sam Chrystus. Akt ten powinien napomnać go o czystości i nieskazitelności służby kapłańskiej, do których wezwał go Bóg” (Symeon 1866, 392), ale i o tym, iż wezwany jest do nieustannego upodobniania się do swego Boskiego Nauczyciela. „Żyjemy już tylko Jego życiem, które stało się naszym depozytem” (Efem 1995, 333) – deklaruje św. Efrem Syryjczyk. To prawdopodobnie w tym właśnie kontekście św. Epifaniusz pisze:

Chrystus jest Ofiarą, jest Kapłanem, jest Ofiarnikiem, jest Bogiem, jest Człowiekiem, jest Królem, jest Arcykapłanem, jest Owcą, jest Barankiem. Dla każdego z nas staje się wszystkim, aby stać się życiem naszym [...]. Dla pragnących złożyć modlitewną ofiarę staje się Arcypasterzem – Pośrednikiem. Dla wszystkich jest wszystkim, pozostając jednocześnie według natury Tym, Kim jest (Epifaniou 1861, 174)¹².

Z kolei inny wielki hierarcha Kościoła, św. Grzegorz Teolog odważnie podsumowuje, że jego misja to: „Stać z aniołami, wznosić doksologię z archaniołami, przynosić ofiary na niebiański ołtarz, współ z Chrystusem sprawować nabożeństwa, [...], przywracać obraz Boży (w drugim człowieku), [...] i powiem więcej: «być ‘bogiem’ i innych czynić ‘bogami’” (Grigorij 2000, 42). Kapłanowi poruczane jest zatem godne i nieskazitelne sprawowanie Boskiej Liturgii za każdego człowieka i cały świat. To najważniejsze i zarazem najszlachetniejsze dzieło, do którego zostaje wezwany i na którym powinna się opierać jego cała posługa (Tzerpos 2006, 257).

¹² Bardzo podobne przesłanie zawarte zostało w modlitwie kapłana czytanej tuż przed Wielkim Wejściem Liturgii Eucharystycznej, w której Chrystus określany jest m.in. jako „składającym ofiarę i składanym w ofierze, przyjmującym i rozdawanym” („Obrzęd Świętej i Boskiej Liturgii Świętego Ojca naszego Jana Chryzostoma”, 52).

4. Zakończenie

Wskazane powyżej różnice oraz podobieństwa w lokalnych tradycjach, dotyczące zarówno miejsca wręczenia 'depozytu' podczas Boskiej Liturgii, jak też słów wypowiedzianych wówczas przez biskupa, są dowodem na dynamikę rozwoju tego obrzędu. To także wyraz szczególnej uwagi, którą Kościół na przestrzeni dziesięcioleci poświęcał dniu osobistej Pięćdziesiątnicy, jaką niewątpliwie są święcenia kapłańskie.

Arcybiskup Jerzy Pańkowski słusznie zauważa, że prezbiter

... winien pamiętać, że za ten chleb – Ciało Chrystusa, musi być gotowy oddać nawet życie. Powinien go strzec również w sensie materialnym, a więc nie dopuścić do jego zbezczeszczenia, do tego, aby upadł na ziemię, jak też do tego, aby go nie udzielać tym, którzy są ewidentnie niegodni i nieprzygotowani do św. Eucharystii (Pańkowski 2016, 181).

Za każdy dzień, za każdą liturgię, nabożeństwo i każde słowo wypowiedziane podczas swojej służby przyjdzie mu się odpowiedzieć przed strasznym Sądem Chrystusowym. Dlatego też duchowny jak najczęściej powinien przywoływać w pamięci ten budzący bojaźń moment otrzymania 'depozytu', a szczególnie w momentach trudnych, chwilach słabości i pokus spotykających go każdym krokiem jego posługi.

Bibliografia

- Biblia Tysiąclecia. Pismo święte Starego i Nowego Testamentu.* 2000. Poznań: Pallotinum.
- Dmitrievskij, Aleksej, 1904. *Stavlennik. Rukovodstvo dla sviaštenno-cerkovno-služitelej i izbrannyh v episkopa, pri ichchirotoniach, posviašeniach i nagraždeniach znakami duchownych otličij, s podrobnym ob'iasnieniem vseh obriadov i molitvoslovij.* Kiev: Tip. Imgšatorskogo Yniversiteta sv. Vladimira.
- Efrem Sirin. 1995. *Tvorenia.* Moskwa: Otčij Dom.
- Epifaniou. 1861. „Kata aireseōn i Panarion.” W PG 41, 173-1200.
- Fountoulīs, Iōannīs. 2006. „Istorikī exelixis kai taxis tōn cheirotoniōn.” W *To Mystirion tis Ierosynīs. Praktika Z' Panelliniou Leitourgikou*

- Symposiou Stelechōn Ierōn Mītropoleōn*, 175-196. Athīna: Epiko-inōniaki kai Morfotikī Ypīresia tīs Ekklīsias tīs Ellados.
- Grigorij, Bogoslov. 2000. „Slovo zašititel’noe 3.” *Sobranie tvorenij* 2, 28-78.
- Ignatiou, Theoforou. 1894. „Pros Smyrnaious.” W PG 5, 708-718.
- Neselovskij, Afanasij. 1906. *Činy chirotesij i chirotonij. Opyt istoriko-archierejskogo issledovania.* Kamenec-Podol’sk: Tipografia S.P. Kiržackogo.
- Nikoł’skij, Konstantin. 1907. *Posobie k izučeniu Ystava Bogosluženia Pravoslavnoj Cerkvi.* Sankt-Peterburg: Sinodal’naja Tipografia.
- „Obrzęd chirotonii prezbitera.” 2011. W *Archijeriatikon*, 159-162. Warszawa: Warszawska Metropolia Prawosławna.
- „Obrzęd Świętej i Boskiej Liturgii Świętego Ojca naszego Jana Chryzostoma.” 2011. W *Archijeriatikon*, 29-82. Warszawa: Warszawska Metropolia Prawosławna.
- Pańkowski, Jerzy. 2016. *Nie zaniedbuj w sobie daru łaski... Rozważania o kapłaństwie.* Warszawa: Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie.
- Segen’, Aleksandr. 2013. *Moskovskij Zlatoust. Žizn’, zveršenja i propovedi sviatitelja Filareta (Drozdova), mitropolita Moskovskogo.* Moskva: Blagovest.
- Symeon, Archiepiskopou Thessalonikīs, 1866. „Peri tōn Ierōn Teletōn.” W PG 155, 361-469.
- „Taxis epi Cheirotinia Presvyterou.” 2012. W *Archieriatikon perirechonta tō archierei anīkonta en tais Theiais kai Ieres Leitourgies Iōannou Chrysostomou, Basiliou tou Megalou kai tīn akolouthia tōn Proīgiasmenōn kai en tisin alles akolouthiais kai euchais*, 144-147. Athīna: Apostolikī Diakonia tīs Ekklīsias tīs Ellados.
- „Taxis ginomenī epi Cheirotinia Presvyterou.” 1730. W *Euchologion sive Rituale Graecorum complectens Ritus et ordines*, 242-249. Venetiis: Typographia Brtholomaei Javarina.

- Tzerpos, Dīmītrios. 2006. W *To Mystīrion tīs Ierosynīs. Praktika Z' Pan-ellīniou Leitourgikou Symposiou Stelechōn Ierōn Mītropoleōn*, 257-286. Athīna: Epikoinōniakī kai Morfotikī Ypīresia tīs Ekklīsias tīs Ellados.
- Veniamin, archiep., 2009. *Novaja Skrižal'*. Počaev: Sviato-Uspenskaja Počaevskaja Lavra.
- Želtov Michail. 2013. „Zalog.” W *Pravoslavnaja Enciklopedia*. Tom 19. Moskva: Cerkovno-Naučnyj Centr: 581.

CHRZEŚCIJAŃSKA AKADEMIA TEOLOGICZNA
w WARSZAWIE

Rok LXIII

Zeszyt 3

ROCZNIK TEOLOGICZNY

WARSZAWA 2021

REDAGUJE KOLEGIUM

dr hab. Jakub Sławik, prof. ChAT – redaktor naczelny

dr hab. Jerzy Ostapczuk, prof. ChAT – zastępca redaktora naczelnego

prof. dr hab. Tadeusz J. Zieliński

dr hab. Borys Przedpełski, prof. ChAT

dr hab. Jerzy Sojka, prof. ChAT – sekretarz redakcji

MIĘDZYNARODOWA RADA NAUKOWA

JE metropolita prof. dr hab. Sawa (Michał Hrycuniak), ChAT

bp prof. dr hab. Wiktor Wysoczański, ChAT

abp prof. dr hab. Jerzy Pańkowski, ChAT

bp prof. ucz. dr hab. Marcin Hintz, ChAT

prof. dr hab. Atanolij Aleksiejew, Państwowy Uniwersytet w Petersburgu

prof. dr Marcello Garzaniti, Uniwersytet we Florencji

prof. dr hab. Michael Meyer-Blanck, Uniwersytet w Bonn

prof. dr hab. Antoni Mironowicz, Uniwersytet w Białymstoku

prof. dr hab. Wiesław Przyczyna, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

prof. dr hab. Eugeniusz Sakowicz, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie

prof. dr hab. Tadeusz Stegner, Uniwersytet Gdański

prof. dr Urs von Arx, Uniwersytet w Bernie

prof. dr hab. Piotr Wilczek, Uniwersytet Warszawski

Redakcja językowa – Kalina Wojciechowska

Skład komputerowy – Jerzy Sojka

W związku z wprowadzaniem równoległej publikacji czasopisma w wersji papierowej i elektronicznej Redakcja „Rocznika Teologicznego” informuje, iż wersją pierwotną jest wersja papierowa.

BWHEBB, BWHEBL, BWTRANSH [Hebrew]; BWGRKL, BWGRKN, and BWGRKI [Greek]

PostScript® Type 1 and TrueType fonts Copyright ©1994-2013 BibleWorks, LLC.

All rights reserved. These Biblical Greek and Hebrew fonts are used with permission and are from BibleWorks (www.bibleworks.com)

ISSN 0239-2550

Wydano nakładem

Wydawnictwa Naukowego ChAT

ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa, tel. +48 22 635-68-55

Objętość ark. wyd.: 14,4. Nakład: 100 egz.

Druk: druk-24h.com.pl

ul. Zwycięstwa 10, 15-703 Białystok

SPIS TREŚCI

ARTYKUŁY

- AЛЕКСАНДР ВЛАДИМИРОВИЧ СИЗИКОВ, *Книга Премудрости Иисуса сына Сирахова в церковнославянских и русских переводах*..... 773
- НАДЕЖДА МОРОЗОВА, *К истории экземпляра «Апостола» печати Мамоницей из фондов Академической библиотеки Латвийского университета* 815
- ЮРИЙ ДАНИЛЕЦ, *Институциональные и юрисдикционные коллизии в жизни православной церкви на Подкарпатской Руси (осень 1924 г. – весна 1925 г.)*..... 841
- ADAM MAGRUK, *Obrzęd przekazania ‘depozytu kapłana’ w liturgicznej tradycji Kościoła prawosławnego*..... 883
- СВЕТЛАНА ШУМИЛО, *Виды и способы заимствования из гимнографии в произведениях стиля плетение словес*..... 895
- BARTŁOMIEJ SŁOJEWSKI, *Motyw środowiska naturalnego w repertuarze pieśniowym Kościoła Starokatolickiego Mariawitów w RP*..... 927
- KATARZYNA MIRIAM KACZOROWSKA, *Tikkun Olam in the ecological perspective*..... 961
- ŻAKLINA SKRENTY, *Zjawisko wykluczenia ekologicznego w świetle personalizmu chrześcijańskiego*..... 985
- ЕЛՋБИЕТА БЕДНАРЗ, *Zagadnienia proekologiczne w edukacji religijnej, z uwzględnieniem tradycji zielonoświątkowej*..... 1007
- MIROSLAW A. MICHALSKI, *Edukacja proekologiczna w nauczaniu religii w Kościele Polskokatolickim*..... 1031
- IZABELA KOCHAN, JOANNA LEWCZUK, ANNA WALCZAK, *Satysfakcja z życia studentów w czasie edukacji zdalnej w Polsce a deklarowana wiara w Boga* 1047
- JOANNA M. ŁUKASIK, NORBERT G. PIKUŁA, KATARZYNA JAGIELSKA, *Religiosity among retired teachers* 1069
- Wykaz autorów 1089

Contents

ARTICLES

ALEKSANDR VLADIMIROVIČ SIZIKOV, <i>The Wisdom of Ben Sira in Slavic and Russian translations</i>	773
NADEŽDA MOROZOVA, <i>To the history of the copy of “Apostolos” published in Mamonichy printing house from the collection of the Academic Library of the University of Latvia</i>	815
ŪRIJ DANILEC, <i>Institutional and Jurisdictional Collisions in the Orthodox Church’s Life in Subcarpathian Rus (Autumn 1924 – Spring 1925)</i>	841
ADAM MAGRUK, <i>The rite of the ‘priest’s deposit’ in the liturgical tradition of the Orthodox Church</i>	883
SVETLANA SHUMIL, <i>Types and methods of borrowing from hymnography in works of the style of weaving words</i>	895
BARTŁOMIEJ SŁOJEWSKI, <i>Environmental Theme in the Hymn Repertoire of the Old Catholic Mariavite Church in the Republic of Poland</i>	927
KATARZYNA MIRIAM KACZOROWSKA, <i>Tikkun Olam in the ecological perspective</i>	961
ŻAKLINA SKRENTY, <i>The Phenomenon of Ecological Exclusion in the Light of Christian Personalism</i>	985
ELŻBIETA BEDNARZ, <i>Pro-ecological concepts in religious education, considering the Pentecostal tradition</i>	1007
MIROSLAW A. MICHALSKI, <i>Pro-environmental education in the teaching of religion in the Polish Catholic Church</i>	1031
IZABELA KOCHAN, JOANNA LEWCZUK, ANNA WALCZAK, <i>Student life satisfaction during remote education in Poland and the declared faith in God</i>	1047
JOANNA M. ŁUKASIK, NORBERT G. PIKUŁA, KATARZYNA JAGIELSKA, <i>Religiosity among retired teachers</i>	1069
List of authors	1089

Wykaz autorów

- Aleksandr Vladimirovič Sizikov**, alexsizikoff@yahoo.co.uk, Saknt-peterburskij Gosudarstvennyi Universitet, Kafedra Bibleistiki, Universitetskaia nab. 7-9-11. Sankt-Peterburg 199034
- Nadežda Morozova**, nadja.moroz@gmail.com, Lietuvių kalbos institutas, P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva / Lithuania
- Ūrij Danilec**, jurij.danilec@uzhnu.edu.ua, Užgorods'kij Nacional'nyi Universitet, Pl. Narodnaâ 3, 88000 Uzhorod, Ukraina
- Adam Magruk**, a.magruk@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa
- Svetlana Shumilo**, shumilosm@gmail.com, Nacionalnyj Universitet „Černigovskij Kollegium” imeni T. G. Ševčenko. Černigov, ul. Getmana Polubotka 53. 14000 Ukraina
- Bartłomiej Słojewski**, bslojewski000@gmail.com, ul. Tadeusza Kościuszki 88, 05-120 Legionowo
- Katarzyna Kaczorowska**, kkaczorowska@student.chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa
- Żaklina Skrenty**, zaklina.skrenty@interia.pl, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa, Zakład Studiów nad Bezpieczeństwem, ul. Uniwersytetu Poznańskiego 5, 61-614 Poznań
- Elżbieta Bednarz**, e.bednarz@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa
- Mirosław A. Michalski**, m.michalski@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Izabela Kochan, i.kochan@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna
w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Joanna Lewczuk, j.lewczuk@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna
w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Anna Walczak, a.walczak@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna
w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Joanna M. Łukasik, joanna.lukasik@up.krakow.pl, Uniwersytet Pedagogiczny
w Krakowie, Centrum Kształcenia Nauczycieli, ul. Ingardena 4, 30-060
Kraków

Norbert G. Piłkuła, norbert.pikula@up.krakow.pl, Uniwersytet Pedagogiczny
w Krakowie, Instytut Spraw Społecznych, os. Stalowe 17, 31-922 Kraków

Katarzyna Jagielska, katarzyna.jagielska@up.krakow.pl, Uniwersytet Pedagogicz-
ny w Krakowie, Instytut Spraw Społecznych, os. Stalowe 17, 31-922 Kraków